

die later ook in vele gevallen onhoudbaar bleken te zijn, toont dit op overtuigende wijze.

Blijkens Chasen's Handlist konden 60 door Oberholser beschreven soorten en ondersoorten niet aan een nauwkeurig onderzoek worden onderworpen omdat geen materiaal beschikbaar was, maar van de overige door hem onderzochte 44 ondersoorten werden er niet minder dan 30 niet erkend..... September 1945.

De invasie van de kruisbek (*Loxia curvirostra*) in Nederland in 1942, '43 en '44. Deel II, met een beschouwing over de invasie in Europa

DOOR

G. BOS, H. J. SLIJPER en J. TAAPKEN.

Inleiding:

Sedert onze laatste publicatie over de kruisbekinvasie in 1943 (Limosa, 16, p. 81—100), zijn er over deze beweging zowel uit het buitenland als uit het binnenland nieuwe waarnemingen en berichten binnengekomen.

Door middel van een rondschrijven en oproepen in verschillende tijdschriften mochten wij weer vele gegevens ontvangen. Het minder grote aantal gegevens dat wij konden verkrijgen in de jaren volgend op het topjaar 1942 is stellig niet te wijten aan het feit dat we minder vlijtig gegevens verzameld hebben. Door de oorlogstoestand die het waarnemen bemoeilijkte, zijn er zeker minder kruisbekken gezien dan anders het geval zou zijn geweest. In deze publicatie volgen alle waarnemingen die ons tot heden toe bereikt hebben.

De nagekomen berichten over 1942 openen geen nieuwe gezichtspunten en wat we in onze vorige publicatie over dat jaar schreven blijft dan ook ten volle gelden. Alleen kunnen we zeggen, dat deze nagekomen berichten de indruk nog eens versterken dat we in 1942 een kruisbekkenjaar van de eerste orde hebben meegemaakt.

Behalve de waarnemingen van schrijvers, zijn de gegevens van de navolgende personen verwerkt:

Waddeneilanden:

J. Drijver.

Groningen, Friesland en Drente:

C. Hoogerheide en Th. A. Renssen.

De Veluwe, Overijssel en de Achterhoek:

J. M. Abersen, E. Abma, de Bruin, H. W. E. Croockewit, C. Deelder, H. J. Fikkert, H. W. Fischer, C. de Graaf, Dr. H. N. Kluijver, Kolvoort, J. C. Ladiges, W. Nab, H. Nuijen, G. H. A. Oude Groeniger, Th. A. Renssen, L. Tinbergen, A. A. Tjittes, H. Veldkamp.

Het Gooi en de Utrechtsche heuvelrug:

O. Briedé, G. A. Brouwer, H. W. E. Croockewit, H. W. Fischer, H. Holtman, J. Hoogerheide, Dr. W. K. Kraak, J. C. Ladiges, W. Lindeijer, A. A. J. H. Marres, N. Nuijen, Dr. G. J. van Oordt, F. J. Oppenoorth, R. Stuurman, H. van der Veer, G. A. de Vries.

No. 2—4, Mei '46] BOS-SLIJPER-TAAPKEN, De kruisb.invasie '42, '43 en '44

Het Westen :

Berichtgevers ringstation „Ockenburgh“ : F. G. J. Boer en M. J. Tekke ; verder : Th. Belterman, D. Grimeyer, W. Jobse, Dr G. C. A. Junge, J. Philippona, J. P. Strijbos.

Noord Brabant, Limburg en het Rijk van Nijmegen :

J. Daams, D. J. Drijver.

Zeeuwse eilanden :

M. Witte.

Aan allen onze dank, in het bijzonder aan Dr G. C. A. Junge, die zijn waarnemingen voor het Jaarverslag Trekvogels 1943 aan ons afstond.

Werkwijze :

Hiervoor verwijzen wij naar ons vorige artikel (Limosa, 16, p. 81—100).

Het materiaal :

Groningen, Friesland en Drente .

1942 : 14/12 3 ex., Havelte ; Van 6/5 t/m 22/6 géén ex. in Noord-Laren ; 23/6 't eerste troepje aldaar ; daarna tot ca 7/7 dagelijks troepjes ; van 7/7 tot begin /8 zo nu en dan nog enkele gezien en gehoord.

Waddeneilanden :

De heer Drijver schrijft (d.d. 22 Nov. '43) : „Het is jammer, dat er van de Waddeneilanden niet meer gegevens zijn ingekomen, want ongetwijfeld heeft de trek daar in 1942 langer geduurd dan ik tijdens mijn verblijf op Texel kon waarnemen. Ik ben het niet geheel eens met de mededeling van den heer Boodt waaruit valt op te maken, dat er telken jare eind Augustus tot begin September kruisbekken zouden voorkomen. In vele jaren worden in Augustus kleine troepjes gezien, maar juist de laatste jaren was er weinig van kruisbekken te zien.

Wat het voedsel betreft, ik heb vroeger herhaaldelijk kruisbekken in pruimbomen waargenomen, waar ze veel bladluizen verdelgden. Nu er op Texel sindsdien veel naaldhout gekomen is, houden deze vogels zich veel minder in de dorpstuinten op dan voorheen.

Overijssel, de Achterhoek en de Veluwe :

In 1942 de volgende nagekomen waarnemingen :

in /8 méér dan 200 ex. te Putten, langzamerhand minder, tot in /12 nog ca 40 ex., ook nog 30/12 ex. aanwezig (Lev. Nat. 47, pp. 176 ; 21/8 10 ex. in de bossen van Middachten, Ellecom ; 23/8 30 ex., Arnhem ; 24/8 de gehele dag massale doortrek, richting N.Z. Pleisteren soms op de *Abies*-bomen op de Berg Kleine takjes worden in massa's door hen afgerukt. Uitgekleurde ♂ ♂ nog niet waargenomen.

Vooraf in de ochtend tot 28 Augustus. Markelo.

26/8 een aardig aantal juv. ex. te Markelo (Lev. Nat. 47, p. 112) ; 30/8 ca 16 ex. Arnhem ; 5/9 20 ex. Wilp (bij Deventer) ; 14/9 6 ex. Deventer ; 19/9 20 ex. Ellecom ; 27/9 ca 30 ex. in versch. koppels voedsel zoekend op elzenpropfen, Enschede ; 30/9 enige gehoord op de Lochemse Berg ; 3/10 ca 50 ex. Wilp en ca 10 ex. Deventer ; 19/10 veel ex. gehoord, Arnhem ; 22/10 5 ex. bij Deventer, Epse (gem. Gorssel) ; 1/11 5 ex. Loe-

nerbos, Loenen (Gld); 11/11 7 ex. Diepenveen; 23/12 ca 20 ex. Arnhem; 31/22 1 ex. aldaar.

1943

5/1 enkele overtrekkend, Arnhem; 12/1 6 ♂♂, waarvan 1 ex iets geïsoleerd zat te zingen in ca 20 jaar oude *Picea*, Leuvenumse Bos; 20/1 3 juv. ex. Arnhem; 21/1 een aantal aldaar; 22/1 een aantal aldaar; 23/1 5 ex. overvliegend aldaar; 1—15/2 een 60-tal ex. Nunspeet; 10/2 7 ex. overtrekkend r. N., Arnhem; 21/2 1 ex. bij Loenen en 1 ex. Klarenbeek (ten Z.O. v. Apeldoorn); 22/2 enkele ex. over vliegend, Arnhem; vanaf Oct. '42 tot heden (Febr. '43) telkens grotere en kleinere troepen (meest 20—30) overvliegend van Bilderberg naar Hoog Oorsprong, Arnhem; 23/2 5 ex., Arnhem; 3/3 gezien en gehoord Wageningen; 4/3 1 ex. in hoge *Picea* Leuvenumse Bos; 5/3 gezien en gehoord Wageningen; 14/3 tweemaal 2 overvl. ex. Doornspijkse Bossen en 7 ex. waarvan 3 ♂♂ Nunspeet; 15/3 2 ex. Arnhem; 21/3 2 ex. overvliegend Leuvenumse Bos; 24/3 gehoord te Bennekom (er zijn er daar niet veel meer); 2/4 enige in *Picea* Leuvenumse Bos; 13/4 gehoord aldaar; 14/4 tussen Hulshorst en Halfweg gehoord, bij station Hulshorst 2 ex. (w.o. ♂ met weinig rood) en ex. gehoord Leuvenumse Bos; 15/4 gehoord op drie plaatsen in het Leuvenumse Bos, 2 ex. bij het station van Hulshorst en onder *Picea* in Leuvenumse Bos op verschillende plaatsen sporen in de vorm van geopende kegels; half/4 ca 12 ex. overvl. richting N.W. te Delden (daarna niet meer gezien dat jaar); 17/4 gehoord Arnhem; 20/4 ex. gehoord Leuvenum, 2 rode ex. en 1 groen ex., in *Picea* Leuvenumse Bos en 1 rood-groene (lelijk ♀) en 1 groen ex., paartje? bij station van Hulshorst; 21/4 ex. gehoord Leuvenumse Bos; 23/4 2 ex. (1 rood en 1 groen ex.) in *Picea* aldaar; ook op andere plek in het Leuvenumse Bos gehoord; 24/4 2 ex. Hulshorster Heide; 25/4 enige gehoord in sparren Arnhem; 27/4 gehoord in het Leuvenumse Bos en bij het station Hulshorst; 30/4 6 ex. Hulshorsterheide en bij het station Hulshorst gehoord; 1/5 ca 10 ex. overvl. Arnhem; 3/5 8 ex. Leuvenumse Bos; 4/5 10 à 12 ex. te Wageningen, gehoord op twee plaatsen in het Leuvenumse Bos en 6 ex. Hulshorst; 5/5 6 ex. Leuvenumse Bos; 6/5 gehoord bij het station Hulshorst; 10/5 gehoord Leuvenumse Bos; 11/5 — 20/6 niet in Hulshorst e.o. geweest (Tinbergen); 17/5 „enige ex.” Arnhem en „enige ex.” Ermelo; 21/5 ca 8 ex. bij Ommen; 22/5 1 ex. aldaar; 22/5 en 23/5 niet gehoord te Bennekom; 12/6 1 ex. overvliegend Arnhem; 14/6 „een troepje” Nunspeet; 16, 17 en 18/6 verschillende troepjes van 1—7 ex. Doornspijkse Bossen; 21/6 1 + 10 ex. Leuvenumse Bos; 22/6 gehoord Leuvenumse Bos en bij station Hulshorst; 24/6 gehoord bij station Hulshorst; 25/6 12—14 ex. Hulshorsterheide; 27/6 troepje gehoord Nijkerk; 30/6 gehoord tussen Hulshorst en Vierhouten en nabij Hulshorst; 1/7 8 ex. Ruurloo; 2/7 ca 30 ex. aldaar; 3/7 1 ex. Varsseveld; 5/7 15 ex. richting N. overvliegend Arnhem; 7/7 niet gehoord te Bennekom, Ede en Lunteren; 15/7 5 ex. Arnhem; 19/6 en 20/7 geen gehoord of gezien op de Noord-Veluwe; 20/7 1 rood en 3 ex. in juv. kleed mogelijk in de buurt uitgebroed Schelmscheweg, in sparrenbosje Arnhem (Renssen); 22/7 geen gehoord te Bennekom, Ede en Lunteren; 3/8 enkele Ede; 6/8 enkele aldaar; 9/8 1 ex. aldaar; 10/8 geen ex. op de Noord-Veluwe, 11—13/8 geen ex. in de omgeving van Bennekom; 20/8 1 ex. Arnhem; 31/8 1 ex. gehoord aldaar; 3/10 ex. gehoord bij Hulshorst; 14/10 troep

hele middag rondvliegend in dennen, ♂ dat tegen een venster raam vloog, versuft gevangen Hattem; 12—15/11 niet één ex. Leuvenumse Bos; 28/11 2 ex. overvliegend Harderwijk; in 1943 het hele jaar tot December in gering aantal op de Hoge Veluwe. Merendeels juv. ex. in tegenstelling met sommige jaren, wanneer de ad. ex. in de meerderheid waren. In de nazomer o.a. op berk, in het najaar op grove den en fijnspar; 5/12 een ♂ onder Vierhouten (In Weer en Wind, no. 8).

Volgens Renssen bestaat de mogelijkheid dat er een nest in de buurt van Arnhem is uitgebroed (20/ 7 '43).

Den Heer H. J. Fikkert te Almelo werd medegedeeld dat er kruisbekken aldaar zouden hebben gebroed. Tot zijn spijt heeft hij geen gelegenheid gehad dit te bevestigen.

1944.

23/4 1 ex. druk roepend over Bennekom; 21/6 2 keer gehoord, 1e maal 1 ex., 2e maal 5 ex. Warnsborn, Arnhem; 22/6 21 ex. aldaar.

Het Gooi en de Utrechtse heuvelrug:

1942.

Half/6 begint de grote invasie te Soest (Lev. Nat. 48, p. 63); begin/8 komen de eerste grote troepen aldaar (ibidem); half/8 ca 14 dagen een troep van ca 40 ex. op *Larix* aanwezig, aldaar; (ibidem); eind/8 kleinere troepjes aldaar (ibidem, p. 65); 29/8 vrij veel ex. omgeving Baarn; in/9 ook ad. ♂ ♂ te Soest (ibidem, p. 65); na begin/10 opleving, gedeeltelijk veroorzaakt door grote (?) kruisbekken waarvan het merendeel volwassen ♂ ♂ waren, (ibidem); 5 en 11/12 nog enkele troepjes te Bilthoven.

1943.

Begin/1 enkele troepjes te Bilthoven; half/1 zingend ♂ te Baarn (Lev. Nat. 48, p. 65); tot begin/2 ex. te Soest (ibidem); 1/2 3 ex. richting Z.O. Laren; 3/2 3 ex. richting Z.O. aldaar; 4/2 géén ex. Hoge Vuurse; 11/2 enkele troepjes te Bilthoven; 14/2 in de tuin van Dr van Oordt 1 ex. zingend Bilthoven; 16/2 2 ex. richting Z.O. Laren; 18/2 géén ex. Hoge Vuurse; 18/2 6 ex. in sparren Laren; 21/2 6 ex. richting Z.W. aldaar; 21/2 1 ♂ en 2 ♀♀ Kievitsdal, Hoge Vuurse; 2/3 ca 25 ex. aldaar; 4/3 ca 15 ex. aldaar; 4/3 1 ex. overvliegend Kievitsdal aldaar; 5/3 ca 4 ex., w.o. 1 ♀ Kievitsdal aldaar; 6/3 ca 5 ex., w.o. 1 ♀ aldaar en nog enkele ex. gehoord; 7/3 3 ex., w.o. zingend ♂, Baarn (Lev. Nat. 48, p. 15); 10/3 1 overvl. ex., alles practisch weg Bilthoven; 11/3 1 ex. gehoord Hoge Vuurse; 24 en 25/3 bij het station en Dr van Oordt's huis een zingend ex. Bilthoven; 26/3 tenminste 1 ex. gehoord Hoge Vuurse; 31/3 nog steeds kleine troepjes van 3 tot 7 ex., ook zingende ex., Bilthoven; 11/4 ex. nest bouwende aldaar (Lev. Nat. 48, p. 115); 13/4 nest aldaar (Ardea, 32, p. 287—288.); 19/4 4 ex. in sparren Zeist; 22/4 25 à 30 ex. in fijnspar, Langbroekse Wetering (Ardea, 32, p. 288); 27/4 1 ex. gehoord en 1 ex. gezien Hoge Vuurse; 29/4 nest te Bilthoven heeft jongen (In Weer en Wind, 3, p. 132; 1/5 ca 10 ex. Hoge Vuurse en ca 25 ex. Lage Vuurse; 2/5 ca 8 ex. aldaar en 4 ex. Hoge Vuurse; 3/5 grote jongen in het nest te Bilthoven (Ardea, 32, p. 287); 6 of 7/5 minstens één jong uitgevlogen (ibidem); 10/5 4 ex., w.o. bedelend jong aldaar (ibidem); 12/5 pas uitgevlogen jongen die om voedsel bedelen en twee groepjes van ca 4 en 5 vogels, stellig ouders met pas uitgevlogen jongen aldaar (ibidem); 16/5 1 + 2

ex. uit beuk vliegend Huis ter Heide; 7/5 — 7/8 regelmatig ca 10 ex. zwervend in de omgeving van Bilthoven waarschijnlijk steeds dezelfde ex.; 20/6 1 ex. in populier Huizen; 3 ex. richting Z.W., 5 ex. richting W. en 2 ex. N. Laren; 21/6 ca 10 ex. richting Z.W. 5 ex. richting W., ca 35 ex. richting Z.O. en ca 15 ex. richting Z.O. aldaar; 24/6 2 ex. richting Z.O. aldaar en 15 ex. overvliegend richting Z. Bussum; 25/6 4 ex. richting Z.O. Laren en 5 ex. richting Z. Bussum; ringdijk 2 ex. opgejaagd Naardermeer; 28/6 2 ex. uit W. draaien bij naar Z. Bussum; 29/6 troepje van ca 8 ex. Naardermeer; 30/6 25—30 ex. uit O., richting West tussen Holl. Rading en Lage Vuurse en troepje van 8 ex. nog in Naardermeer; 1/7 troepje van 6 ex. in sparren, daarna niet meer gezien te Bilthoven en 10 ex. richting O. en 3 richting W. Bussum; 2/7 1 ex. opvliegend uit beuk r. O. aldaar; 3/7 8 ex. Hilversum en 12 ex. Maarn; 4/7 1 ex. uit O. richting West spaarzaam zacht roepend Laarder Wasmeer; 12/6 2 ex. richting W. ca 50 m hoog Laren; 14/7 ex. gehoord Hilversum; 17/7 1 ex. overvliegend Laren; 12/8 ex. gehoord Bussum; 16/8 1 ex. 'smorgens richting O. Hilversumse Wasmeer en 1 ex. 'smiddags Z.W. aldaar; 18/8 enkele ex. gehoord Lage Vuurse en 2 ex. rondvliegend Oud-Naarden; 3/9 enkele ex. overvliegend richting ZW Hilversumse Wasmeer en 2 ex., waarvan 1 ad. ♀ Bussum; 9/9 2 ex. Hoge Vuurse; 10/10 vrijwel de gehele dag ca 18 ex. in grove den (hoofdz. ♂ ♂, geen jongen gezien, enkele ♀ ♀, ♂ ♂ zeer rood (karmijn), met toch ook veel wit, mooie ad. ♀ ♀. Roep: kiek, kiek, kiek (spaarzaam). Al het voedsel werd uit de onrijpe grove dennenkegels gehaald, dikke abnormaal grote snavels, vrij grote lompe romp.¹⁾ Misschien grote kruisbekken. (Taapken, Nuijen) Laarder Wasmeer; 11/10 ca 15 ex. op grove den, waarsch. ook grote kruisbekken, (Nuijen) Lage Vuurse; 21/10 troepje gehoord Hilversum; 21/10 troepje gehoord Laarder Wasmeer; 24/10 3 ex. zittend in fijnspar en opvliegend richting N. Hilversum en 3 troepjes van ca 50 ex. Holl. Rading; 31/10 1 juv. en 1 ad. ♂ voedsel zoekend op grove den en zittend in fijnspar Hoge Vuurse en 1 ex. vliegend richting Z.W. aldaar; 1/11 ca 7 ex. in dennebos Valkeveen en ca 12 ex. Hoge Vuurse; 15/11 troepje gehoord Hilversumse Wasmeer.

1944.

12/5 1 ex. hoog over richting Z.W. Laren; 19/6 1 of meer ex. overvl. met sterke O. wind richting W. Hilversumse Wasmeer; 24/6 6 tot 8 ex. overvl. richting W. Huizen en troep overvliegend Bussum; 30/6 een kopeltje van ca 20 ex. boven in sparren Baarn; 1/7 ca 20 ex. boven Baarn; 2/7 troepje in grove dennen Hilversum; ex. gehoord Hoge Vuurse en 22 ex. boven Baarn; 6/7 2 ex. hoog over en 3 ex. overvl. richting N.W. Laren; 7/7 1 ex. overvl. richting Z. aldaar; 9/7 12 ex., meest juv. Eemnes; 12/7 'smorgens ex. gehoord Hilversum; 14/7 2 ex. richting O.N.O. Bussum; 17/7 enkele ex. Hilversum; 29/7 ca 10 ex. w.o. tenminste 3 ad. ♂ ♂ en 1 ♀ Bussum; 3/8 1 ex. uit N.O. aldaar; 6/8 ca 10 ex. in loofhout tussen Blaricum en Eemnes; 7/8 enkele ex. overvl. richting W. 'smorgens Hilversum en 1 ex. 'savonds opvliegend Bussum; 8/8 2 ex. richting Z.O. Laren en 30 ex. in populieren Eemnes; 9/8 2 roodgeklepte juv. + ex. aldaar; 13/9 1 ex. overvl. Hilversumse Wasmeer; 13/9 2 ex. overvl. Bussum; 22/9 troepje overvl. 'smorgens richting W. en 1 ex. rondvliegend, verdwijnend richting W.Z.W. Hilversum; 23/9 een paar

¹⁾ Een en ander der veldwaarnemingen komt overeen met Isings in de Lev. Nat. 48, p. 63—65.

No. 2—4. Mei '46] BOS-SLIJPER-TAAPKEN, De kruisb.invasie '42, '43 en '44

keer kruisbekken gehoord aldaar; 5/10 vrij verse sporen, in de vorm van veel uitgegeten grove dennekegels tusschen Hilversum en de Hoge Vuurse.

Her Westen:

1942.

23—28/8 ca. 60 juv. ex. te Bloemendaal (Lev. Nat. 47, p. 112).

1943.

24/3 enige ex. bij Vogelenzang; 21/5 2 ex. ringstation „Ockenburgh” Den Haag; 16/6 kruisbekken gehoord aldaar; 15/7 1 ex. in het hout aldaar; 3/9 12 ex. waargenomen aldaar; 16/9 1 ex. waargenomen aldaar; 24/9 13 tot 18 overvl. richting Z.Z.O. 'smorgens, ca. 15 m hoog Kralingse Plas; 8/10 1 ex. in het hout, ringstation „Ockenburgh” Den Haag; 1 juv. ♂ te Monster; 9/10 2, 5 en 7 ex. waargenomen, ringstation „Ockenburgh”. Den Haag; 11/10 2 ex. aldaar; 21/10 9 ex. aldaar; 22/10 5 ex. aldaar; 29/10 1 ex. in het hout aldaar en 31/10 5 ex. aldaar.

1944.

6/8 6 ex. (w.o. 2 uitgekleurde ♂♂) te Bentveld; 12/12 7 ex. te Overveen; 13/12 7 ex. aldaar en 15/12 6 ex. (3 ♀♀ + 3 ♂♂) aldaar.

Zeeuwse Eilanden:

1944.

Half Mei 4 ex. te Krabbedijke.

Noord-Brabant, Limburg en het Rijk van Nijmegen:

1943.

23/6 12 tot 15 ex. trekkend over het Ulvenhoutse Bos, later op de dag nog 3 ex. waargenomen aldaar; 30/6 ex. gehoord onder Chaam; 1/7 troepje onder Ulvenhout, later op de dag nog 9 ex. aldaar; 2/7 enkele keren troepjes van 4 tot 12 stuks Ginneken; van 1/7 tot half/8 regelmatig ex. in de omgeving van Ginneken, Ulvenhout en Chaam; 19/8 in de vroege voor het laatst gezien trekkend in Zuidelijke richting Ulvenhout; tot in September toe kruisbekken gezien (regelmatig) in het Mastbos; in dit seizoen (van 17—10) nog slechts één keer waargenomen, Eindhoven.

Samenvatting.

1942.

Zie inleiding. Verder spreken de binnengekomen gegevens voor zichzelf.

1943.

De waarnemingen van 1943 sluiten aan bij die van onze vorige publicatie. Over het algemeen kan men zeggen, dat in de loop van de winter en het voorjaar de aantallen sterk verminderen. Van terugtrek hebben we in ons land niets direct gemerkt, wel het langzamerhand afnemen van het aantal vogels. In Maart waren er bijna geen kruisbekken meer in ons land, behalve in geschikte terreinen zoals Veluwe en de Vuurse. In luttelgenoemd gebied namen zij echter ook sterk in aantal af.

In April en Mei nestelde minstens één paartje te Bithoven.

Ook in de zomermaanden waren de kruisbekken niet algemeen, doch in Juni en Juli was er even een opleving. In het Gooi werden toen een paar maal directe trekwaarnemingen gedaan. De richting was voornamelijk ZW en ZO.

De voornaamste hoogtepunten vielen voor ons land:

1. eind Augustus - begin September.
2. .. October - .. November.

Ook in 1935 hadden we in ons land met twee toppen te doen, die werden toegeschreven aan twee trekstromen, nl.

1. Over het Europese vasteland.
2. Over Scandinavië en Denemarken naar Noord-Duitschland.

De tweede golf kwam enige weken later aan dan de eerste, wat geweten werd aan de grotere afstand die deze laatste vogels moesten afleggen.

De hoogtepunten van de invasie 1942--1943 zijn zeker niet door deze oorzaak ontstaan, hetgeen duidelijk blijkt uit de hiervoor vermeldde, uit Rusland afkomstige, waarnemingen.

Het is mogelijk dat daar de volgende oorzaak aan ten grondslag ligt: Zoals bekend hebben de kruisbekken twee broedperiodes (Martini, 1926 in Niet-hammer, 1937).

A. In Januari - Februari.

B. In Maart - April.

De tweede periode is de belangrijkste, daarin worden de meeste jongen groot gebracht.

Het eerste hoogtepunt in de invasie kan nu veroorzaakt worden door het eerder in beweging komen van de eerste generatie, terwijl de tweede generatie de tweede top veroorzaakt.

Inderdaad komt het tijdsverschil van een maand tussen de broedtijden goed overeen met hetzelfde tijdsverschil tussen de invasietoppen, terwijl aan de tweede „golf” naar binnen- en buitenlandse berichten, ook de meeste vogels deelnamen. Uit Finland hebben we geen mededelingen over de invasie kunnen krijgen. Palmgren berichtte aan „Der Vogelzug” dat hij niets van een invasie gemerkt had.

Dit is in tegenstelling met berichten uit Zweden, die vermelden, dat daar de invasie wel werd waargenomen. Het is merkwaardig dat de berichten uit Finland negatief zijn. Er schijnt dus geen trekstroom door Finland naar Zweden geweest te zijn (cf. Denemarken). In Estland beleefde men een uitgesproken kruisbekkenjaar. De invasie duurde tot in Januari 1943, pas bij zeer strenge koude hield de stroom van vogels op. Hetgeen niet te verwonderen is, daar bijna alle vogellevens in een dergelijke tijd uitgestorven is.

In Februari was er weer trek op de Kurische Nehrung, vooral tegen het eind van de maand, maar nog steeds op zeer kleine schaal.

In Midden- en Oost-Duitschland en Polen werd de kruisbek de gehele zomer door in groot aantal waargenomen.

Interessant zijn wel de waarnemingen over trek langs de Oostzee in Westelijke richting. Aankomst in Stettin op 2 Juli 1942, Mecklenburg 4 Juli d.a.v., Lübeck, Kiel: Eerste helft Juli 1942. Ook in Flensburg werden kruisbekken waargenomen. Volgens „Der Vogelzug” (14, p. 143 zouden deze vogels echter uit het Noorden en niet uit het Oosten komen.

Hieruit zou dan blijken, dat nu de vogels uit Oostelijke en Noordelijke richting gelijktijdig in Noord-Duitschland zijn, terwijl dit in 1935 enige weken scheelde. Vanzelf dringt zich dan de vraag op wat de oorzaak was van het toen zo grote tijdsverschil. Indien de veronderstelling van „Der Vogelzug” juist was, dan blijkt toch, dat de vogels de afstand langs beide wegen in ongeveer dezelfde tijd kunnen afleggen. Of moet het verschijnsel van de tweetoppigheid in 1935 gezocht worden, in het later in beweging komen van een bepaalde kruisbekkenpopulatie, die inplaats van over het continent te trekken, via Finland, door Scandinavië trok en zo Noord-Duitschland bereikte, terwijl deze populatie in

1942 dezelfde vertrektijd had als de andere populaties en dus ook terzelfde tijd langs de verschillende wegen, Noord-Duitsland bereikte?

We nemen liever aan dat de trekkers door Denemarken heen, Scandinafse broedvogels zijn geweest, hetgeen, waar het om betrekkelijk kleine aantallen gaat, zeer goed mogelijk is.

Ook in April, Juni, en Juli werden hier kruisbekken waargenomen, terugtrekkend in Oostelijke tot Oost-Noord-Oostelijke richting, hetgeen ook op een Scandinafse herkomst van de waargenomen vogels duidt, daar o.i. vogels van een Oostelijke populatie zeker niet de langere, bijzonder „onlogische” weg door Scandinavië genomen zouden hebben.

Op de najaarstrek ligt het voor de hand dat een Oostelijke populatie die zich op de trek Westwaarts begeeft via Scandinavië en Denemarken in Noord-Duitsland moet terecht komen. Op de terugtrek hoeven we bij een O. tot O.N.O. trekrichting niet te rekenen op een trek door Denemarken en Scandinavië naar een Oostelijk gelegen broedplaats, daar de kustvorm in tegenstelling tot het najaar geen enkele aanleiding tot stuwing geeft.

We nemen dus aan dat zowel de heen- als terugtrek in Denemarken veroorzaakt werd door Scandinafse broedvogels, temeer daar er in Finland geen enkele trek werd waargenomen.

Tevens nemen we aan, op dezelfde gronden, dat we in 1935 voor een dergelijk feit gestaan hebben, met als verschil dat toen de Scandinafse populatie, door de een of andere tot nu toe nog niet bekende oorzaak, later vertrok dan de continentale.

Het is jammer dat we deze veronderstellingen niet door ringgegevens bevestigd kunnen zien.

Verder zijn er waarnemingen betreffende de kruisbek-invasie uit Tsjecho-Slowakije, Oostenrijk, Zwitserland, Italië, enz.

In al deze landen werden een groter of kleiner aantal kruisbekken waargenomen, maar van groot belang zijn deze waarnemingen voor ons niet.

De terugtrek begon in Februari 1943. In ons land merkten wij er slechts zeer weinig van. Wel werd de soort in het Westen weer enige malen waargenomen, maar verder werd terugtrek alleen merkbaar door de afname van het aantal vogels op de concentratieplekken o.a. de Vuurse. Na de eerste week van Maart nam het aantal sterk af.

In Midden- en Oost-Duitsland merkte men er meer van en daar ging de terugtrek de gehele zomer door.

Het grootste aantal terugtrekkers werd b.v. op de Frische Nehrung op 16 Juni 1943 waargenomen, zijnde 3460 ex.

We gebruiken de woorden „trek”, „terugtrek” enz. doch het is de vraag of we wel precies met deze verschijnselen te maken hebben. Hoewel de terugtrek gericht schijnt te zijn, is daarmee nog niet gezegd dat het echte terugtrek is. Terugtrek is immers de trek vanuit het winterkwartier, naar de broedplaats, met de bedoeling dat de soort zich daar voortplant. Hoogstwaarschijnlijk vindt deze terugtrek ook plaats onder invloed van de werking der geslachtsklieren. Waar nu de broedtijd van de kruisbekken reeds verstreken was toen de vogels „terugtrokken”, moeten er 1e andere oorzaken aan die „terugtrek” ten grondslag liggen dan bij de echte trekvogels en 2e voldoet de „terugtrek” van de kruisbek dus niet aan de eisen van het begrip zuivere terugtrek.

Op andere plaatsen in Duitsland werden er „sovele gesehen wie noch niemals im Frühjahr”.

Ook in Denemarken werden terugtrekkers waargenomen zowel in O. als in O.N.O. richting, gedurende de maanden April, Juni en Juli. Dit zouden dus ook weer Scandinafse broedvogels geweest moeten zijn.

Het buitenlandse materiaal danken wij hoofdzakelijk aan de publicatie van F. Hornberger in „Der Vogelzug“ 14, p. 141—145. Hier wordt onze verwering dat de „invasie-golf“ in Holland in hoofdzaak uit jonge vogels bestond, enigszins in twijfel getrokken. Men schrijft tenminste een vraagteken achter het woord „Jungen“. Daarom bevestigen wij nogmaals uitdrukkelijk dat zowel uit de waarnemingen van onze berichtgevers als wel uit eigen aanschouwing gebleken is dat in de zomermaanden van 1942 hoofdzakelijk jonge vogels werden waargenomen, hoewel daartussen oude exemplaren geregeld voorkwamen. In het najaar en de winter overheersten echter de volwassen kleden. Mogelijk waren er onder deze volwassen ex. pas naar het eerste winterkleed geruide jongen, die dus in de zomermaanden hun juv. kleed nog aanhadden.

AANTEKENINGEN OVER DE BIOLOGIE.

Gedrag.

De kruisbek werd in ons land bijna steeds in enkele ex. of in kleine troepjes bijeen gezien. Van de Hoge Vuurse hebben wij een vrij uitgebreide reeks van gegevens. Het bleek dat er reeds in November zoets als paarvorming plaats had. Midden November raakte de grote troep uiteen en bleven er kleine troepjes van 5 à 20 ex. over. Daarna zagen wij ook hoe in de vroege morgenuren van troepjes in het geheel geen sprake meer was, maar dat er verspreid door het bos steeds paartjes te zien waren. Later op de dag herstelde het troepverband zich weer en het bleef dan blijkbaar de hele dag gehandhaafd. Wij konden hen dan samen zien eten en zingen („koozing“).

Kruisbekken schijnen erg afhankelijk van elkaar te zijn en blijven graag zoveel mogelijk bij elkaar.

Midden Februari werden de vogels veel zwijgzamer en gedroegen zich opvallend teruggetrokken. Alleen in de vroege morgen had men een redelijke kans de vogels te zien te krijgen. Dan zaten de ♂♂ in enkele ex. verspreid door het bos vaak steeds op dezelfde plaats in een sparretop te zingen. Een ♀ was dan meermalen in de nabijheid te vinden. In Maart veranderde het gedrag niet noemenswaardig, doch de vogels waren bijna totaal verdwenen.

Dat zij in de Vuurse tot broeden zijn overgegaan is niet zeker en zelfs hoogst twijfelachtig. Brouwer en van Oordt schrijven: „.....lijkt wel, dat de kruisbek zich weinig bij het nest vertoont, zodat het niet behoeft te verwonderen, dat er in de omgeving van Bilthoven geen andere nesten gevonden werden. Toch zijn die er ongetwijfeld geweest, niet alleen te Bilthoven, maar ook in het bosgebied van „de Vuurse“ (Arden. 32, p. 288.). Dit lijkt ons vrij onwaarschijnlijk, gelet op de nauwkeurige en geregelde controle in dat gebied. Oude vogels met jongen werden ook nimmer gezien ofschoon er steeds op gelet is. Het is nog de vraag of de vogels die wij in Februari hebben gezien, ex. zijn, die hier het hele winterhalfjaar gehuisd hebben of dat het terugtrekkers waren, die hier een poosje zijn blijven „hangen“. Tegenover de mens gedroegen zij zich in het begin der invasie volgens veel waarnemers schuw. Zij waren erg ongedurig en vlogen zonder aanleiding gauw op om hun reis voort te zetten. Ongetwijfeld zal dit een gevolg zijn van de vrij sterke trekdrang, die er in de eerste paar weken van de invasie, tijdens de eerste top, in de kruisbekken gezeten heeft. Later werden zij vertrouwelijker, vooral in de maanden October en November.

De vogels waren tot op korte afstand te benaderen, ofschoon sommige ex. zich later wel gedroegen of zij onaangename ervaringen met den mens hadden gehad. Sommige handelaars in kooivogels schenen toen ook grote aantallen kruisbekken te hebben gehad. Op de Veluwe werden ze o.a. met slagnetten en lijnstokken

gevangen. (Tjittes en In W. en W., 7, p. 48.). Zij werden verkocht tot f 15.— het paar en misschien nog wel duurder.

Op schudden aan de boom waarin een troepje was gezeten, reageerden zij praktisch niet.

Oudemans vermeldt (1943), dat een sparretje waarin een troepje kruisbekken zat, door een houthakker omgehakt werd. Eerst toen het boompje omviel, vlogen de vogels weg!

Zelfs op het werpen met kleine voorwerpen sloegen zij geen acht.

De vogels die in Februari en Maart waargenomen werden (de terugtrekkers?), waren weer geheel anders van gedrag, teruggetrokken en niet bijzonder mak. Tegenover roofvogels gedroegen zij zich heel opgewonden. Voor sperwer alarmerden zij luid en tijdens de paartijd in het voorjaar ook hevig voor de buizerd. Toen eind October en in November de aantallen kruisbekken het grootst waren, werden ook de meeste vraatresten gevonden, kennelijk wark van de sperwer. In betrekkelijk korten tijd vonden we op de Hoge Vuurse 6 à 7 vraatresten. Trek vond zo goed als alleen plaats in de vroege morgen.

In het najaar waren sijsjes vaak in hun gezelschap.

Het voedsel zoeken.

De waarnemingen die wij hierover verrichtten aan wilde vogels en ook aan het paartje dat wij in een ruime voliëre hadden, komen geheel overeen met wat wij daarover in de handboeken vonden.

Wij moeten in dit verband nog even wijzen op het interessante artikel van L. Tinbergen in de Levende Natuur (47, p. 161—165 en 48, p. 16.)

Het volgende willen wij hier echter nog opmerken. De kruisbekken beginnen hun kegels steeds te bewerken vanaf de bovenzijde van de kegel (dus de zijde waar de kegel mee aan de tak is verbonden). Deze zaadjes schijnen het rijpst en daarom waarschijnlijk het smakelijkst te zijn. Bij het leegeten draaien ze de kegel om en om, om de lengteas. De onderste zaden blijven meestal onaangevoerd, zodat de afgevalen kegels voor de zaadoogst verzameld kunnen worden. Meestal werden de kegels van de boom gebeten, een enkele maal bewerkten ze de kegels aan de boom, waardoor ze in de meest onmogelijke houdingen kwamen te zitten.

Op de Hoge Vuurse vonden wij onder verschillende bomen honderden sparrenappeltjes en noemden we deze bomen „kruisbeksmdsen”.

Om de ingewikkelde handelingen van het kegels leeghalen naar behoren uit te voeren heeft de vogel een goede zitplaats nodig, zodat wij vaak zien dat de vogels met hun kegels naar een gemakkelijker zitplaats klimmen of vliegen (meestal naar een vorkje in de boom of een horizontaal liggende tak).

Een eigenaardig gezicht is het, een kruisbek te zien vliegen met een kegel in zijn snavel, groter en zwaarder dan zijn eigen lichaam. De meestal niet geheel leeggegeten kegels laten ze naar beneden vallen, waarbij het soms maar weinig scheelt of een kruisbek, die wat lager zit te fourageren, wordt door een vallende kegel getroffen. Merkwaardig is het hoe zij hier aan gewend zijn en het hen in het geheel niet verschrikt.

Enkele malen werden kruisbekken, in de zomermaanden op populieren (*Populus spec.*) waargenomen. Albarda vermeldt dat het voedsel van de kruisbek o.a. bestaat uit de uitwassen van bladstelen der populieren die zij aan stukken bijten om de daarin voorkomende bladluis (*Pemphigus bursarius*) op te eten. (Brehm's Tierleben).

De zang.

De zang werd door een klein aantal waarnemers gehoord en hun beschrijvingen kwamen over het algemeen met elkaar overeen.

Niet hammer schrijft hierover vrijwel het zelfde in „Das Handbuch der deutschen Vogelkunde“.

Ook de mannetjes kruisbek. die bij ons enige tijd in een voliëre buiten met een wijfje zat. zong. Deze zang kwam geheel overeen met de zang die wij ook in het bos hoorden. In woorden hebben we geprobeerd deze zang uit te drukken die veel ie- en r-klanken bevat. Men kan de kruisbekzang het beste imiteren als men het volgende op zo luid mogelijke fluistertoon opleest.

15 Mei 1943: pierrrrrr, kiep, kiep, kiep, pierrrrrrrr, sjirp, sjirp-sjirp-kiep-kiep-kiep-iep, pierr, korr-wit-ti-kiep-kiep-kwrr, tjok-tjuk-swierr-swiet, swieieieie-swie-swie-ie-ie-iet-sviet-twierr? (kanarieachtig hoog. vragend).

Veel gekiep, soms ook onrustig getjuk.

20 Mei 1943: wie-ie-piep? (= dus op vragende toon).

Krie-krie-krie! kwerr (of kwarr), kwie-ier-kwie-ierrr, daarna tuinfluiter of merel geluidjes. Swiet-sviet! tjuk-tjuk, kwierrr, tjuk-tjuk-kwierrr-hiep, hierre, hierrrr-tjukkere-tjuk-tjuk-tjuk (soms ook tjuk gehoord).

Zo nu en dan strophen die op die van merel en spreeuw gelijken. Dan weer zang die aan het gebel van een groening doet denken.

chiep-chiep-chiep-chiep-wie-piep-kworr-kwerrr-kwoerrr-swie-ierrr
en veel wie-wie-wie-wie-pierr en wie-pie? wie-pie? wiepie?

Zang niet ver hoorbaar.

1 Juni 1943 hoorden we behalve de reeds aangetekende fragmenten nog zoets als cur-rie-cur-rie-cur-rie-cur-rie-piepiep

(k)wiet-wiet-pierrr!

kwierrr-kwierr, kwierrr, kwierrr

soms ook zenuwachtig tjok-tjuk-tjuk-tjuk-tjuk

tjuk-tjuk-tjuk-tjuk-tjuk

tjuk tjok--tjuk-tjuk-tjuk-tjuk-tjuk

Dit zingende mannetje was een adult ex. in prachtkleed.

Op 24 Januari 1943 hoorden wijzelf pas voor het eerst de echte zang, daarna hadden wij geregeld de gelegenheid kruisbekzang te horen, vooral in Maart.

Zang hoorden wij voornamelijk 'smorgens in de vroege bij helder weer.

Temperatuur schijnt hier geen invloed op te hebben daar tijdens de zang het een paar maal stevig vroom. De zitplaats is steeds zo hoog mogelijk gekozen, b.v. op de uiterste top van een hoge spar. De zang is slechts op korte afstand goed hoorbaar.

Tot eind Maart werd zang gehoord (Bilthoven).

De koorzang.

De zgn. „koorzang“ verschilt in vele opzichten van de gewone zang. Deze zang wordt steeds door grote groepen uitgevoerd, soms door troepen van 150 of meer ex. 28 October 1942 hoorden wij op de Hoge Vuurse voor de eerste maal koorzang. De koorzang hoorden wij, in tegenstelling met de gewone zang die wij pas eind Januari hoorden, al eind October en in November en December.

Wij namen bij deze koorzang ook zingende wijfjes waar.

Rinke Tolman schrijft dat ook de wijfjes zingen, terwijl hij in het midden laat of het hier gewone of koorzang betreft (In Weer en Wind, 5, p. 250).

Tijdens de koorzang wordt door de meeste vogels niet gefourageerd en zitten de bomen van onder tot boven vol met vogels terwijl zij rustig voor zich uit zitten te kwinkeleren. Hier en daar worden de veren opgestreken of eens achter het oor gekrabt. (Alles in tegenstelling met de gewone zang, waarbij het mannetje alleen op een goed waarnemende plaats zit te zingen en het wijfje waarschijnlijk ergens dicht in de buurt verscholen zit).

Het koorzingen heeft o.a. ook plaats bij triestig, mistig weer, één keer namen

we de zang waar tijdens een sneeuwbuï (31 December 1942 op de Hoge Vuurse). Wij herkennen er steeds weer lokroep-gedeelten („kiep-kiep-kiep-kiep” of „tsuk-tsuk-tsuk”) in. Toch is er een duidelijk verschil met de gewone zang van het mannetje, is zachter en kwelender en doet sterk denken aan de „community singing” van spreeuwen, koperwieken en vinken.

Koorzang werd op 7 Maart 1943 het laatst gehoord, De Steeg. (Terpstra).

Roep.

Behalve het gewone „kiep-kiep-kiep”, wat zowel met de snavel dicht als wijd-opengesperd werd geroepen, hoorden wij een enkele maal „köp-köp-köp”, dat echter vrij zeker door *curvirostra* werd voortgebracht. Een diep en klankvol „kop-kop” of „kuup-kuup” hoorden we enkele malen. Ook deze vogels waren, voor zover we dit konden waarnemen, alle van de gewone soort.

Onder het vliegen ook „tsiep-tsiep-sie” en bij de geregelde voorkomende ruzies was vaak een reeks van gesmoorde geluiden te horen. Tijdens de rust „tierr-türr-türr”.

Geregeld hoorden we ook een bits klinkend „tsuk-tsuk-tsuk” of „kep-kep-kep”. In het late voorjaar en in het begin van de zomer (Mei, Juni en Juli) was de roep opvallend minder krachtig en minder duidelijk, ook spaarzamer. Vaak riepen de kruisbekken dan helemaal niet en waren lastig te vinden. Iets dergelijks constateerden wij ook in het vroege voorjaar, op de Vuurse.

In Augustus werd de roep meestal sterker en duidelijker en kwamen er meestal ook grotere aantallen vogels tegelijk voor. Misschien hangt dit met elkaar samen (contact-roep).

Literatuur.

- Bos, G., H. J. Slijper en J. Taapken (1943): De Invasie van de kruisbek (*Loxia curvirostra*) in Nederland in 1942—1943. Limosa, 16, p. 81—100.
 Brehm, A. E.: Tierleben (Holl. vertaling, deel II, p. 110).
 Brouwer, G. A. en Dr. G. J. van Oordt (1943): Een broedgeval van de kruisbek (*Loxia curvirostra* L.) in Nederland. Ardea, 32, p. 287—288.
 De Levende Natuur, 47 en 48. Vragen en korte mededelingen.
 Hornberger, F. (1943): Ueber Ereignisse in der Vogelwelt 1942—1943. Der Vogelzug, 14, p. 141—145.
 In Weer en Wind, 7 en 8, met kleine letter.
 Isings, Joh. (1943): Kruisbekken. De Levende Natuur, 48, p. 63—65.
 Nielsen, J. W. (1943): Lille Korsnaeb (*Loxia curvirostra* L.) ynglende paa Amager. Dansk Orn. Foren. Tidsskr., 37, p. 182.
 Oordt, Dr. G. J. van (1943): Vogeltrek (2e druk).
 Oudemans, Dr. Th. (1943): Kruisbekken en coniferen-zaadjaren. Ned. Bosbouw Tijdschrift, 16, p. 178—179.
 Tinbergen, L. (1943): De Kruisbek aan het werk. De Levende Natuur, 47, p. 161—165.
 — (1943): Welke kegels maken de Kruisbekken open? De Levende Natuur, 48, p. 16.
 Tolman, Rinke (1941): Kruisbekken. In Weer en Wind, 5, p. 248—250.

Jaarverslag 1944 Ringstation „Ockenburgh”

(met 1 tabel en 4 tekstfiguren)

DOOR

F. G. J. BOER EN M. J. TEKKE.

Ook in 1944 is het ons wederom gelukt de werkzaamheden voort te zetten, echter behoudens eenige tusschentijdsche onderbrekingen tot 17 November, zoo-